

00YR00120

SKUP 1999 – 15

Prosjekt: TVIL

Medarbeider: Olav Njaastad

Publikasjon: Dokument 2 – TV2

Publisert: Mars 1999

Medium: TV

Tema: Rettsvesen

TVIL

Politikerne dømmer oss - legdommersaken

Olav Njaastad – ansvarlig/regi, Frank Melhus - foto/redigering/research, Erik Edland - foto/redigering, Eirik Johnsen – foto, Gunnar Hoas – foto, Johanne Skarnes – redigering, Nico Sollie – redigering, Siri Jensen – research, Lene Dahl - research, Hilde Anghus – research, Odd Isungset – faglig konsulent/redaksjonsleder.

Publisert:

I Dokument 2, TV 2, den 1. mars 1999. Saken ble fulgt opp gjennom et tyvetalls nyhets saker fra 28. februar til ca 15. april. Løpende oppdatering og dokumentasjon på www.tv2.no. Det ble opprettet egen "hjemmeside" for prosjektet, med nyhetsstoff, info om journalistisk metode samt alle vesentlige bakgrunnstall fra undersøkelsen. Også nyhetsinnslagene og selve dokumentaren ble lagt tilgjengelig fra prosjektets "hjemmeside". Dokumentarfilmen og de vesentligste nyhetssakene som fulgte opp er tilgjengelig som VHS-kopi.

A. Spørsmålet

Spørsmålet som startet det hele – er politikere overrepresentert blant legdommere ved norske domstoler?

Prosjektet hadde egentlig sitt startpunkt i 1989 da jeg studerte ved Universitetet i Oslo ved siden av jobb. Under et hovedfagskurs i demokratiteori kom foreleseren med en problemstilling knyttet til en opplevelse han selv hadde hatt. Det var rett etter valget, og en person foreleseren kjente hadde nettopp meldt seg inn i Arbeiderpartiet. Kort etter ble vedkommende oppringt fra det lokale Arbeiderpartilag med spørsmål om å bli legdommer.

Siden da har jeg imellom grunnet på spørsmålet:

– Var det et enkelt tilfelle, eller oppnevnes partimedlemmer systematisk til legdommere?
Hva er i tilfelle konsekvensen av et politisert legmannssystem?

Ved et par anledninger gjennom de siste 10 – 15 år er det reist kritikk med bakgrunn i påstand om "politiske" domfellelser. Spiondommen mot Arne Treholt ble i Danmark karakterisert som politisk, fordi legdommerne også var partimedlemmer. Påstander om politiske dommer var framsatt under Alta-aksjonene. Jeg hadde også registrert slike spørsmål knyttet til domstolshandlinger i eksempelvis barnefordelingssaker. Det ble alltid med påstandene. Forklaringen var tilfældighetens spill. Ingen løftet saken for å gå dypere i materien. Min trang til å gå inn i problematikken vokste hver gang.

Anledningen til å dukke ned i problemstillingen kom da jeg fikk muligheten til å jobbe en periode i redaksjonen i Dokument 2 i TV 2 under Odd Isungset. Jeg startet opp med flere ulike dokumentarprosjekter som jeg testet ut på ulikt vis. Researchproblemene knyttet til legdommerprosjektet syntes store, men ikke uoverkommelige. Jeg fant fort ut at det ikke eksisterer noen sentral oversikt over oppnevnte legdommere. Oppnevningene skjer lokalt i hver enkelt kommune. Kunnskap om legdommerlistene er dermed begrenset til få personer i hver enkelt kommune. To uavhengige hendelser styrket teorien og gjorde at jeg satte alt inn på å starte prosjektet. Begge dokumenterte at "jeg var inne på noe".

Heftet:

Under arbeidet med å sjekke ut en annen potensiell sak var jeg i kontakt med Arbeiderpartiets kvinnebevegelse. Ved gjennomgang av de politiske dokumentene på årsmøtet i kvinnebevegelsen fant jeg et hefte som henvendte seg til Arbeiderpartiets kvinnelige jurymedlemmer i voldtektssaker. Et oppsiktsvekkende hefte.

Jeg spurte hvordan heftene ble distribuert til Arbeiderpartiets kvinnelige legdommere. Den kvinnepolitiske sekretæren svarte at distribusjonen var et problem, fordi det mangler oversikter over legdommere. Hun visste imidlertid at mange av dem var kommunepolitikere. Heftene ble dermed distribuert ved utsendelse til Arbeiderpartilagenes lokale kvinnekontakter som igjen fordelte dem utfra kunnskap om hvem partiet hadde oppnevnt til legdommere i herredsrettene, byrettene og lagrettene. Etter dette avtalte jeg umiddelbart et intervju med Sylvia Brustad som ledet det kvinnepolitiske arbeidet.

Den andre hendelsen var et oppslag jeg ble tipset om i lokalavisen Indre Smaalenene i Askim. Advokat Jon Resen-Fellie fortalte at han var lei av å møte ordførere som domsmenn i Heggen og Frøland herredsrett. Advokaten mente det var uheldig med politikere som legdommere.

B. Metoden sprekker

Først forsøkte jeg å sjekke valglistene fra kommunevalget mot legdommerlistene. Begge er offentlig tilgjengelig (etter endel parlamentering med domstolsansatte og kommunebyråkrater). Seks - syv kommuner spredt rundt i landet ble valgt tilfeldig og ringt opp.

Metoden var ikke vellykket. Arbeidet var omstendelig og måtte gjøres manuelt ved å kryssjekke hver liste mot de to legdommerlistene (herredsretten og lagmannsretten). Undersøkelsen ga endel treff, men metoden var tung og svært arbeidskrevende. Dessuten viste den bare situasjonen etter forrige kommunevalg og ga ingen historisk oversikt. Men selv om metoden var uegnet ga forsøket verdifull informasjon om legdommernes oppnevningsprosess.

Etterhvert fant jeg ut at det stort sett var rådmannssekretærer, formannskapssekretærer eller personer i lignende stillinger som hadde kunnskap om dette. Når telefonsamtalen "fungerte" og tonen var god virket denne kunnskapen til gjengjeld lett tilgjengelig. Forholdene i de fleste norske kommuner er små og kommunalt ansatte kjenner de fleste. Det viste seg også etterhvert at de fleste saksbehandlere hadde mappene med legdommerlister lett tilgjengelig "i hylla bak seg" – bare de ble minnet på det. Det var over tre år siden sist de hadde vært i kontakt med listene. Etterhvert utviklet det seg en intervjumetode som gjorde at frafallet ble lite, selv om hver samtale tok mellom 20 og 30 minutter.

De innledende sjekketelefonene med kommunebyråkratene viste at det bare er en liten andel av legdommerne som blir byttet ut hvert fjerde år. Flere formannskapssekretærer fikk en aha-opplevelse og reagerte med overraskelse. Det skjedde når de gikk gjennom navn etter navn på listene og selv konkluderte med at de fleste var aktive eller hadde vært aktive sentrale politikere. Det viste seg også at det ofte var ektefeller samt endel nære venner av sentrale kommunepolitikere på legdommerlistene. De fleste legdommere sitter i flere perioder. Mange er eldre politikere, og har kanskje gått ut av kommunalt styre og stell.

Etter denne innledende runden ble metoden vraket, men hypotesen var styrket og utdypet. Nå kunne den framsettes som en påstand: "Det er i hovedsak politikere som blir utnevnt til legdommere, og det er ikke uvanlig at legdommerne oppnevnes forholdstallsmessig, i tråd med partienes styrkeforhold i kommunen".

C. Metoden virker

Funnene var altså bekreftende, men det var klart at dersom prosjektet skulle gjennomføres, så måtte alle landets 435 kommuner kontaktes direkte. Jeg regnet ut at det ville ta minst 500 arbeidstimer å gjennomføre og å systematisere informasjonen – over et kvart årsverk. Det førte til endel grunning over hvordan jeg skulle rekruttere hjelp til reseachen. På grunn av arbeidets art, rutinepreg og mengde måtte jeg finne personer som ville engasjere seg i temaet. Hovedresearcherne traff jeg ved et tilfelle i en lagmannsrettsal i Oslo Tinghus. Jeg utviklet metodene for intervjuing og dataregistrering. Deretter måtte jeg (som ville være journalist og ikke sjef) fungere som arbeidsleder, legge inn og bearbeide datamaterialet. Det meste av filmens budsjett på 100.000,- gikk til kostnadene ved researcharbeidet.

Oslos legdommere og falske AUF'ere

Oslo ga helt spesielle problemer fordi valgene skjer i bydelene, eller rettere sagt ved forholdstallsvalg i partigruppene i bydelene. Fordi det skal oppnevnes flere legdommere enn det er politikere i Oslo, så er situasjonen en annen enn i resten av landet. Jeg brukte et par måneder på å få data over legdommerne i Oslo slik at de kunne sorteres etter ulike variabler. Det viste seg da at mange løser oppnevningene ved å peke på naboer, familiemedlemmer i tillegg til å bruke partilistene. Det var i denne sammenheng vi fikk en "vill" ide om hvorfor Oslo byrett hadde hatt problemer med at en rekke personer som var født psykisk utviklingshemmet var ført opp som legdommere. En pinlig affære, da pårørende følte seg krenket. Enkelte hadde gråtende henvendt seg for å få familiemedlemmet strøket av listen.

Forklarenen var antakelig denne: Psykisk utviklingshemmede står i velgermanntallet som alle andre norske borgere, og manntallet er "grunnboka" ved oppnevningen av legdommere. Der hvor AP-gruppene tok folk rett fra partilistene i forbindelse med oppnevning kunne de godt komme til å oppnevne de mye omtalte falske AUF-medlemmene som legdommere. Etter noen tids research fikk jeg fatt i om lag 70% av navnene på de falske medlemslistene i AUF.

En kryssjekk viste at flere av de falske AUF-erne var oppnevnt som legdommere. Vi kom ikke til bunns i spørsmålet om hvorfor et titalls psykisk utviklingshemmede hadde havnet på legdommerlistene, men teorien om at de kom via de falske medlemslistene i AUF ble styrket.

D. TV-problemet – abstrakt stoff.

TV-mediet er konkret og opplevelsesbasert.

Mitt tema var abstrakt, prinsipielt og tallorientert.

Dette var et formmessig hovedproblem som måtte løses.

I diskusjoner i Dokument 2-readaksjonen drøftet vi lenge behovet for et "case".

Min argumentasjon for å slutte å lete etter et "case" var at vi aldri med rimelig grad av troverdighet ville kunne påstå at en dom ville vært annerledes om juryen eller meddomsretten hadde vært satt sammen annerledes. Vi kunne selvsagt reise spørsmålet, men vi kunne ikke konkludere eller slå noe fast. For å unngå å avspore diskusjonen om legdommerordningen valgte jeg å la være å bruke Treholtsaken og Altasaken som eksempler og lette i stedet etter andre fortellinger som kunne levendegjøre det tunge stoffet.

Jeg valgte å strukturere filmen "Tvil" i tre deler:

Den første delen er en opplevelsesdel. - Seerne skal selv oppleve og forstå tvilen.

De skal få møte personer som forteller om den vanskelige legdommerrollen.

Den neste delen er knyttet til researchen. Den inneholder små korte fortellinger som dokumenterte og levendegjorde undersøkelsen. Den siste delen reiser de vanskelige prinsipielle spørsmålene. Til det trengte jeg bærekraft og skyv fra filmens første deler samt gode, meningsbærende intervjuobjekter. Disse måtte løfte ordet slik en steinarbeider løfter slegga.

TV-fortelling

I et forsøk på å skaffe bilder til saken, og for å følge en uhyre spennende rettssak med jury, valgte jeg å være tilstede under rettssaken mot "dødshjelpen" Kristian Sandsdalen. Jeg skrev brev til lagmannen og ba om tillatelse til å filme når juryen skulle avgjøre skyldspørsmålet. Lagmannen avsto søknaden, selv om begge parter samt juryen hadde gitt positive signaler. Jeg sto uten bilder, men hadde funnet noe annet svært verdifullt i rettssalen. En håndfull jusstudenter fulgte saken og var dypt engasjert i den. Jeg fortalte to av dem om mitt prosjekt. De tente umiddelbart og ble værende i prosjektet i tre måneder. Gjennom disse og to andre researchere hadde vi stablet på beina "maskinen" som skulle føre oss mot målet.

Metoden krevde at researcherne tok seg god tid til å snakke med kommunebyråkratene. De fikk også beskjed om å skrive ned alt og rapportere spesielle funn. Disse funnene var grunnlaget for flere av de små fortellingene som til sist ble dokumentarens byggeklosser. Blant annet fant vi ut at både ordføreren på Nesodden og kona hans satt som legdommere i Borgarting lagmannsrett. Slik var det også i flere andre kommuner. Vi fant 7 stortingsrepresentanter på denne måten, noe vi ble svært overrasket over. En slik sovende holdning til maktfordelingsprinsippene blant stortingsrepresentanter var uventet.

For å skaffe illustrative TV-fortellinger gjorde vi også et par andre undersøkelser. Dersom hypotesen om at mange legdommere var sentrale kommunepolitikere ville antakelig en stor del av delegatene til Arbeiderpartiets landsmøte være legdommere. Dette var før undersøkelsen var startet opp, men vi dro dit og filmet og sikret oss delegatlisten. Vi ønsket å dele ut et spørreskjema til alle delegatene, men fikk ikke tillatelse til dette av partisekretariatet. Siden skaffet jeg bostedskommuner og telefonnummer og sjekket delegatlisten for Østfold ved å ringe hver enkelt delegat og spørre om de hadde vært eller av aktive legdommere. Det viste seg å være full klaff, over halvparten var aktive legdommere.

Det samme var tilfelle da vi gikk inn og studerte juryen i Bjugnsaken. Alle var politikere. Alle jurymedlemmene var kjent som politikere i sine hjemkommuner. Flere av dem var eller hadde vært ordførere, og det var et flertall av personer fra Senterpartiet.

E. Hva ga metoden?

Men gode små fortellinger var ikke nok. Disse fortellingene hadde liten eller ingen verdi om de ikke var representative for hele legdommerordningen. Etter å ha finjustert intervjumetoden ved oppringing til kommunebyråkrater, startet vi med det minst folkerike fylket. Dette gjorde vi for å unngå krise dersom metoden sviktet og vi måtte vrake resultatene. Metoden fungerte over all forventning. Ikke bare satt vi igjen med opplysninger på andel politikere på legdommerlistene, men vi hadde også fått partitilhørighet på hver enkelt. For å begrense undersøkelsen konsentrerte vi oss om listene til lagmannsretten – rundt 9000 personer. By- og herredsrett består av nærmere 30.000 personer. Systemet var det samme ved oppnevning av disse listene, men som en formannskapssekretær sa det; "listefyllet går på herredsrettslistene og kommunestyrerepresentantene går til lagmannsretten".

Etterhvert satt vi med over 10.000 enkeltopplysninger. Disse ble fortløpende lagt inn i et Excel-regneark som var opprettet for anledningen. Av disse 10.000 enkeltopplysningene var det bare en håndfull som ga informasjon med stor nyhetsverdi.

F. Kontroll - kvalitetssikring

Ved undersøkelser av denne type må en regne med feil. Ved å legge et vanlig sikkerhetsnivå til grunn (som i vitenskaplige undersøkelser av samme type) kan vi regne med ca 5% feil. I teorien skulle altså 500 av de 10.000 registreringene våre være feil. Vi registrerte bevisst ikke politikere ved navn. Det hadde ingen hensikt, fordi vi ikke var ute etter å lage et personarkiv. Tallgrunlaget i en kommune kunne fort bli feil. Vår intensjon var å legge alle tallene ut til "offentlig gjennomsyn" på nettet så prosjektet kunne raskt avfeies og ødelegges ved klare feil.

Statistisk sett skulle feilene gå i begge retninger – ved at vi hadde registrert for få politikere, og ved at vi hadde registrert for mange. Da hovedundersøkelsen var ferdig tok jeg en stikkprøve ved å kontakte 10 – 12 kommuner på nytt. Jeg fant ingen feil, så arbeidet hadde høy kvalitet. Dagen etter at dokumentarfilmen ble sendt ringte en ordfører flere ganger og forlangte korrigerende av en angivelig grov feil i datalistene våre. Jeg skrev til henne og oppgav kilden i hennes egen administrasjon samt mer av tallgrunlaget vårt. Ordføreren tok ikke kontakt etter dette. Det var den eneste klagen vi mottok.

For analysens del tok jeg kontakt med lederen av en forskningsavdeling i SSB. Jeg drøftet gjennom problemstillingen og metoden med ham og han viste seg å være uvanlig interessert. Særlig i den spesielle Oslo-delen av prosjektet. Det kom etter hvert fram at han selv var partipolitiker, hadde vært legdommer og selv pekt ut legdommere i Oslo. Han kunne bekrefte flere av mine teorier og gi råd til analysen av tallene.

Resultatene av undersøkelsen ble også lagt fram for høyesterettsjustitsarius Carsten Smith og for domstolkommissjonen som på det tidspunkt var i sluttfasen av sitt arbeid.

G. Gjennomslag – oppfølging og konsekvenser.

Hvilke konsekvenser har så prosjektet fått?

Det "heteste" temaet i ettertid ble APs forsøk på påvirkning av kvinnelige legdommere til å dømme "litt strengere". Heftet dokumenterte forsøket på å få partikontroll med en gruppe legdommere, noe som sett fra en uavhengig domstols side var utålelig.

På den prinsipielle siden har selve debatten har vært viktig. Mange har ikke vært klar over forholdet og problemstillingen. Funnet av Stortingsrepresentanter gav mange av de lokale byråkrater og politikerne "aha-opplevelser" i forhold til rolleblanding.

For enkelte rundt om i kommunene, som lenge hadde sett problemer knyttet til politiske oppnevninger, blir dette en sjanse til å gjøre noe med sammensetningen. I disse dager (januar 00) avsluttes oppnevninger for de neste fire år. I forbindelse med kommunevalget i 99 slo lederen i Stortingets kontrollkomite Jørgen Kosmo fast at personer som stiller til valg på en partiliste ikke er uavhengige og derfor ikke bør være legdommere.

Den viktigste konsekvensen av de politiske oppnevningene er at legdommergruppen blir bestående av mange eldre mennesker. Dette gjør at gruppen ikke blir representativ for befolkningen. Analysen av undersøkelsen forteller at mange eldre legdommere blir "uoppsigelige". I Narvik, der en formannskapssekretær forsøkte å få inn flere unge på listene

- 1) Politikerne dømmer oss:
Nyhetsintroduksjonen av legdommerundersøkelsen - i 21:00 nyhetene 28. februar.
- 2) Intervju med FRPs partileder i Oslo, Einar Lonstad, som også legdommer.
- 3) Ulike reaksjoner på undersøkelsen. Morgennyhetene 1. mars.
- 4) AP-heftet, om påvirkning av domstolene.
- 5) Høyesterettsjustitiarius Carsten Smith karakteriserer heftet som et irregulær påvirkning av domstolene og et klart overtramp fra Aps side.
- 6) Kommentar fra statssekretær Bjørn Solbakken i justisdep. som ønsker bredere sammensetning av legdommergruppen.
- 7) Minst 8 stortingsrepresentanter er legdommere, en av dem er Carl I. Hagen.
- 8) Maktutredningens leder, Øyvind Østerrud, ønsker å belyse dette maktforholdet nærmere.
- 9) Høyre ønsker lovforbud mot at Stortingsrepresentanter kan være legdommere, sier partileder Petersen.
- 10) Forbryter møte som meddommer. Kommunene sjekker ikke strafferegisteret mot oppnevningene, mener de kjenner folkene på listen godt nok selv.
- 11) Statsminister Bondevik er kritisk til AP-heftet, ønsker vurdering av legdommerordningen.
- 12) Jørgen Kosmo, leder av Stortingets Kontrollkomite, sier at aktive politikere ikke bør være dommere og bør trekke seg dersom de kommer på en slik liste.
- 13) Magasinet lørdag 6. mars oppsummerer saken med et intervju med legdommer/politiker/redaktør Gerd Søraa som også var med å dømte i Bjugnsaken.
- 14) Ane Tømmerås hevder i Aps stortingsgruppe at Carsten Smith har gått tilbake på sitt utsagn om irregulær påvirkning og overtramp. Dette er usant.
- 15) Ane Tømmerås beklager i Aps Stortingsgruppe, Jagland beklager overfor Carsten Smith at han ble trukket inn på uriktig vis i diskusjonene om tipsheftet til jurymedlemmer fra Arbeiderpartiet.
- 16) Stortingsadministrasjonen sier i en juridisk betekning at Stortingsrepresentanter oppnevnt som legdommere må møte dersom de har tid. Carl I.Hagen, som har bedt Stortingets administrasjon utrede spørsmålet, sier han ønsker en lovendring som gjør at Stortingsrepresentanter ikke kan være meddommere.
- 17) Justisdepartementet utreder en øvre aldersgrense for legdommere.

WEB-dokumentasjonen av "Tvil".

Kildearbeidet ved legdommerprosjektet var komplisert fordi muntlige kilder var en svært vesentlig del av research og dokumentasjon. Det var derfor nødvendig for gjennomslaget i hele prosjektet å kunne presentere dokumentasjonen. I TV-mediet var dette en ny måte å løse problemet med abstrakt informasjon og tung dokumentasjon. Rikets Tilstand har brukt metoden og fulgt dette systematisk opp etterpå. Metoden gir TV-mediet en helt annen mulighet og rekkevidde på feltet politisk journalistikk enn tidligere.

Researchen i legdommerprosjektet baserte seg i det vesentlige på muntlige kilder i kommuneadministrasjonene. Disse forholdt seg til skriftlige kilder – legdommerlistene – og gikk gjennom dem på bakgrunn av sin kunnskap om personen på lista.

Alle kildene våre, bortsett fra en del av dokumentasjonen knyttet til AUF-saken, er åpne. Vi noterte ned navn og stilling på personen som ble intervjuet om legdommerlistene og lot dette navnet følge researchmaterialet og tabellene. Vi publiserte ikke navnet på intervjuobjektet/kilden på nettet, men opplysningene i tabellform. Interesserte kunne dermed sjekke opplysningene.

Dersom noen spurte hvem som hadde gitt opplysningene var vi åpne om det og refererte navnet på personen. Vi kunne gjøre dette fordi vi hadde intervjuet som journalister for TV 2 og ikke lovet noen form for anonymitet.

Dokumentasjonen ligger fortsatt tilgjengelig på nettet på:

<http://tv2.no/nyheter/nyss/tvil/>